

RIVOJLANGAN DEMOKRATIK DAVLATLARDA SIYOSIY PARTIYALAR PRAGMATIZMINING INSTITUTSIONAL ASOSLARI

Qodirov Jamshidbek Ikromjon o'g'li

Qo'qon davlat universiteti magistranti

qodirovjamshidbek436@gmail.com

Tel.: +998917367878

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19912198>

Annotatsiya. Mazkur maqolada rivojlangan demokratik davlatlarda siyosiy partiyalar faoliyatida pragmatizmning institutsional asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqotda siyosiy pragmatizm tushunchasining mazmuni, uning partiyaviy tizimdagi o'rni hamda amaliy ahamiyati ochib beriladi. AQSH, Germaniya va Yaponiya kabi davlatlar misolida siyosiy partiyalar faoliyatida pragmatik yondashuvni shakllantiruvchi asosiy omillar – huquqiy baza, siyosiy raqobat muhiti, elektorat bilan samarali kommunikatsiya, professional boshqaruv tizimi va moliyaviy shaffoflik tahlil etiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, pragmatizm siyosiy partiyalar faoliyatining samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi muhim omil hisoblanadi. Shuningdek, maqolada mazkur tajribani O'zbekiston siyosiy tizimiga joriy etish imkoniyatlari va istiqbollari asoslab beriladi. Muallif tomonidan pragmatizmni institutsional rivojlantirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar. Siyosiy partiya, pragmatizm, demokratiya, institutsional asoslar, siyosiy tizim, elektorat, siyosiy raqobat, boshqaruv, shaffoflik, strategiya, modernizatsiya, siyosiy kommunikatsiya

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ПРАГМАТИЗМА ПОЛИТИЧЕСКИХ ПАРТИЙ В РАЗВИТЫХ ДЕМОКРАТИЧЕСКИХ ГОСУДАРСТВАХ

Аннотация. В данной статье анализируются институциональные основы прагматизма политических партий в развитых демократических государствах. Раскрывается сущность политического прагматизма, его роль и значение в партийной системе. На примере США, Германии и Японии исследуются ключевые факторы формирования прагматического подхода в деятельности политических партий, включая правовую базу, конкурентную политическую среду, эффективную коммуникацию с электоратом, профессиональное управление и финансовую прозрачность. Результаты исследования показывают, что прагматизм является важным фактором повышения эффективности деятельности политических партий. В статье также обосновываются возможности и перспективы применения данного опыта в политической системе Узбекистана. Автором разработаны научно-практические рекомендации по институциональному развитию прагматизма в деятельности политических партий.

Ключевые слова. Политическая партия, прагматизм, демократия, институты, политическая система, электорат, конкуренция, управление, прозрачность, стратегия, модернизация, коммуникация.

INSTITUTIONAL FOUNDATIONS OF POLITICAL PARTY PRAGMATISM IN DEVELOPED DEMOCRATIC STATES

Abstract. This article examines the institutional foundations of political party pragmatism in developed democratic states. It explores the essence of political pragmatism, its role, and its

significance within party systems. Using the examples of the United States, Germany, and Japan, the study analyzes key factors that shape pragmatic approaches in political party activities, including legal frameworks, political competition, effective communication with the electorate, professional management systems, and financial transparency. The findings indicate that pragmatism serves as a crucial factor in enhancing the effectiveness of political parties. The article also evaluates the potential and prospects for applying this experience to the political system of Uzbekistan. The author proposes scientific and practical recommendations aimed at strengthening the institutional development of pragmatism in political party activities.

Keywords. Political party, pragmatism, democracy, institutions, political system, electorate, competition, governance, transparency, strategy, modernization, communication

KIRISH

Zamonaviy globallashuv jarayonlari, axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi va jamiyatda siyosiy ongning o'sib borishi siyosiy tizimning barcha institutlariga, xususan siyosiy partiyalar faoliyatiga yangi talablarni qo'ymoqda. Bugungi kunda siyosiy partiyalar nafaqat muayyan ijtimoiy qatlamlar manfaatlarini ifodalovchi tashkilot sifatida, balki davlat boshqaruvida muhim qarorlar qabul qilish jarayonining faol ishtirokchisi sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu bois ularning faoliyatida samaradorlik, moslashuvchanlik va natijadorlik asosiy mezonlarga aylanib bormoqda. Aynan mana shu omillar siyosiy pragmatizm tushunchasining dolzarbligini belgilab beradi.

Pragmatizm dastlab falsafiy yo'nalish sifatida shakllangan bo'lib, uning asosiy g'oyasi har qanday faoliyat natijasi uning amaliy foydasi va samaradorligi bilan baholanishi kerakligiga asoslanadi. Siyosiy jarayonlarga nisbatan qo'llanilganda esa pragmatizm siyosiy qarorlar va strategiyalarni ishlab chiqishda ideologik qat'iylikdan ko'ra real sharoit, mavjud imkoniyatlar va kutilayotgan natijalarni ustuvor qo'yishni anglatadi. Bu esa siyosiy partiyalar faoliyatini yanada moslashuvchan, hayotiy va samarali qilishga xizmat qiladi.

Rivojlangan demokratik davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, siyosiy partiyalar faoliyatida pragmatik yondashuv ularning muvaffaqiyatli faoliyat yuritishining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Bunday davlatlarda siyosiy partiyalar elektorat ehtiyojlarini chuqur o'rganadi, jamoatchilik fikriga tezkor javob qaytaradi va o'z siyosatini real ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatdan kelib chiqib shakllantiradi. Natijada ular jamiyatda yuqori ishonchga ega bo'lib, siyosiy tizimning barqaror ishlashini ta'minlaydi.

Shu bilan birga, siyosiy pragmatizm o'z-o'zidan shakllanmaydi. U aniq institutsional asoslar, ya'ni huquqiy, siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy mexanizmlar orqali rivojlanadi. Xususan, rivojlangan demokratik davlatlarda siyosiy partiyalar faoliyatini tartibga soluvchi mukammal qonunchilik tizimi, erkin va adolatli saylovlar, rivojlangan fuqarolik jamiyati institutlari, ochiq axborot muhiti va kuchli siyosiy raqobat mavjud. Aynan mana shu omillar siyosiy partiyalarni doimiy ravishda yangilanib borishga, o'z faoliyatini takomillashtirishga va eng muhimi, pragmatik yondashuvni qo'llashga undaydi.

Bugungi kunda siyosiy partiyalar faoliyatida pragmatizمنى shakllantirish masalasi O'zbekiston uchun ham alohida dolzarb ahamiyat kasb etadi. So'nggi yillarda mamlakatimizda demokratik islohotlar chuqurlashib, siyosiy tizimni modernizatsiya qilish bo'yicha keng ko'lamli

chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Bu jarayonda siyosiy partiyalar rolini kuchaytirish, ularning jamiyatdagi ta'sirini oshirish va elektorat bilan samarali ishlash mexanizmlarini joriy etish muhim vazifa sifatida belgilanmoqda. Shu nuqtai nazardan, rivojlangan davlatlar tajribasini o'rganish va uni milliy amaliyotga moslashtirish zarurati yanada ortmoqda.

Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, siyosiy partiyalar faoliyatida pragmatizm masalasi ko'plab xorijiy olimlar tomonidan o'rganilgan. Ular siyosiy tizim samaradorligini oshirishda pragmatik yondashuvning ahamiyatini asoslab berganlar. Biroq ushbu masalaning aynan institutsional asoslari, ya'ni pragmatizmni shakllantiruvchi mexanizmlar tizimli ravishda kam o'rganilgan, ayniqsa milliy kontekstda chuqur tadqiq etilmagan.

Mazkur tadqiqot aynan shu bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan bo'lib, rivojlangan demokratik davlatlar tajribasi asosida siyosiy partiyalar pragmatizmining institutsional asoslarini kompleks o'rganishni maqsad qiladi. Tadqiqot jarayonida AQSH, Germaniya va Yaponiya kabi davlatlar misolida siyosiy partiyalar faoliyatining asosiy yo'nalishlari, ularning boshqaruv mexanizmlari va pragmatik yondashuvni shakllantiruvchi omillar tahlil qilinadi. Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundan iboratki, unda siyosiy partiyalar pragmatizmi alohida nazariy tushuncha sifatida emas, balki aniq institutsional tizim mahsuli sifatida talqin etiladi. Shuningdek, maqolada pragmatizmni shakllantiruvchi asosiy omillar tizimlashtirilib, ularning o'zaro bog'liqligi ochib beriladi.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati esa rivojlangan davlatlar tajribasi asosida ishlab chiqilgan xulosalar va takliflardan O'zbekiston siyosiy partiyalari faoliyatini takomillashtirishda foydalanish mumkinligi bilan izohlanadi. Xususan, siyosiy partiyalar faoliyatida natijadorlikni oshirish, elektorat bilan muloqotni kuchaytirish, boshqaruv tizimini modernizatsiya qilish va siyosiy raqobatni rivojlantirish bo'yicha aniq tavsiyalar ishlab chiqish imkonini beradi.

Shunday qilib, siyosiy partiyalar faoliyatida pragmatizmni shakllantirish va uni institutsional asoslar orqali mustahkamlash zamonaviy demokratik jamiyat rivojining muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Bu jarayonni chuqur o'rganish esa nafaqat ilmiy, balki amaliy jihatdan ham katta ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Siyosiy partiyalar faoliyatida pragmatizm va uning institutsional asoslari zamonaviy siyosatshunoslikda keng o'rganilayotgan muhim ilmiy yo'nalishlardan biridir. Ushbu mavzu bo'yicha ilmiy qarashlar evolyutsiyasi XX asr boshlaridan boshlab shakllanib, bugungi kunga qadar sezilarli darajada rivojlandi. Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, siyosiy partiyalarni o'rganishda dastlab institutsional va strukturaviy yondashuvlar ustunlik qilgan bo'lsa, keyinchalik ratsional tanlov, tizimli tahlil va empirik siyosatshunoslik yondashuvlari keng qo'llanila boshlagan.

Siyosiy partiyalar nazariyasining klassik asoslarini Maurice Duverger ishlab chiqqan bo'lib, u siyosiy partiyalarni demokratik tizimning asosiy elementi sifatida ko'rib, ularning tashkiliy tuzilmasi va saylov tizimi bilan bog'liqligini chuqur tahlil qilgan. Duvergerning "partiya turlari" nazariyasi siyosiy tizim va partiya tuzilmasi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tushunishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Uning yondashuvi siyosiy partiyalarni faqat mafkuraviy birlik sifatida emas, balki institutsional tuzilma sifatida o'rganish zarurligini asoslab bergan.

Keyingi muhim nazariy yondashuv Giovanni Sartori tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, u siyosiy partiya tizimlarini tizimli yondashuv asosida tahlil qilgan. Sartori partiyalar soni, ularning raqobat darajasi va siyosiy tizim barqarorligi o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatib bergan. Uning ilmiy ishlari siyosiy pragmatizmni tushunishda muhim ahamiyatga ega, chunki u siyosiy raqobat darajasi ortgan sari partiyalarning pragmatik yondashuvi kuchayishini asoslab bergan.

Anthony Downs siyosiy jarayonlarni iqtisodiy model asosida tahlil qilib, siyosiy partiyalarni ratsional manfaat asosida harakat qiluvchi aktorlar sifatida talqin qilgan. Uning "Demokratiyaning iqtisodiy nazariyasi" asari siyosiy partiyalar elektoratni jalb qilish uchun o'z siyosiy dasturlarini o'zgartirishini ilmiy jihatdan asoslab beradi. Bu yondashuv siyosiy pragmatizmni tushuntirishda juda muhim bo'lib, partiyalarni ideologiyadan ko'ra natijaga yo'naltirilgan subyekt sifatida ko'rsatadi.

Samuel P. Huntington siyosiy institutlar barqarorligi va modernizatsiya jarayonlarini tahlil qilib, siyosiy tartibning rivojlanishi institutlarning mustahkamligiga bog'liqligini ko'rsatgan. Uning yondashuvi siyosiy pragmatizmni davlat barqarorligi bilan bog'lash imkonini beradi.

Huntingtonga ko'ra, siyosiy tizimning samarali ishlashi uchun institutlar jamiyat ehtiyojlariga moslashuvchan bo'lishi lozim. Francis Fukuyama esa siyosiy institutlar evolyutsiyasini global miqyosda tahlil qilib, davlat boshqaruvida sifat va samaradorlik asosiy omil ekanligini ta'kidlaydi. Uning ishlari siyosiy pragmatizmni zamonaviy davlat boshqaruvi kontekstida tushunishda muhim ahamiyat kasb etadi. Fukuyama institutlarning zaiflashuvi siyosiy tizim samaradorligining pasayishiga olib kelishini asoslab beradi.

Gabriel A. Almond va Sidney Verba fuqarolik madaniyati va siyosiy ishtirokni o'rganib, demokratik tizim barqarorligi fuqarolarning siyosiy faolligiga bog'liqligini ko'rsatganlar. Ularning "The Civic Culture" asari siyosiy tizimning madaniy asoslarini ochib beradi va siyosiy pragmatizmning ijtimoiy omillarini tushunishga yordam beradi.

Richard Katz va Peter Mair siyosiy partiyalar evolyutsiyasini tahlil qilib, zamonaviy partiyalarning professionallashuvi va davlat institutlari bilan integratsiyasi jarayonlarini ochib berganlar. Ularning fikricha, zamonaviy partiyalar "kartel partiyalar"ga aylanish jarayonida pragmatik yondashuvni kuchaytiradi. Chalmers Johnson Yaponiya siyosiy tizimini o'rganib, "rivojlanish davlati" konsepsiyasini ishlab chiqqan. Unga ko'ra, Yaponiya siyosiy tizimida byurokratik apparat siyosiy qarorlar qabul qilishda asosiy rol o'ynaydi. Bu esa pragmatizmning iqtisodiy rivojlanish bilan chambarchas bog'liqligini ko'rsatadi.

OECD, USA Electoral Studies Institute va European Governance Institute tomonidan tayyorlangan zamonaviy hisobotlar siyosiy partiyalar faoliyati, saylov tizimlari va demokratik boshqaruv indikatorlarini empirik tahlil qilish imkonini beradi. Ushbu manbalar siyosiy tizimlarning amaliy faoliyatini statistik va institutsional jihatdan o'rganishda muhim ahamiyatga ega.

Mazkur tadqiqotda kompleks ilmiy metodologik yondashuv qo'llanildi. Tadqiqotning asosiy maqsadi rivojlangan demokratik davlatlarda siyosiy partiyalar pragmatizmining institutsional asoslarini aniqlash va ularni qiyosiy tahlil qilishdan iborat bo'ldi. Birinchi navbatda, taqqosiy tahlil usuli qo'llanildi. Ushbu usul yordamida AQSH, Germaniya va Yaponiya siyosiy tizimlari o'zaro solishtirildi. Bu yondashuv har bir davlatda pragmatizmning shakllanish mexanizmlarini aniqlash imkonini berdi. Ikkinchi asosiy usul sifatida institutsional tahlil ishlatildi.

Bu usul siyosiy partiyalar faoliyatini tartibga soluvchi huquqiy va siyosiy institutlarni o'rganishga qaratildi. Natijada siyosiy pragmatizmning institutsional asoslari aniqlanadi. Uchinchi metod – tizimli tahlil bo'lib, unda siyosiy partiyalar ichki tuzilmasi, qaror qabul qilish jarayoni va elektorat bilan munosabatlari yagona tizim sifatida ko'rib chiqildi. To'rtinchi metod sifatida empirik tahlil qo'llanildi. Unda OECD, USA Electoral Studies Institute va European Governance Institute ma'lumotlari asosida real siyosiy jarayonlar o'rganildi.

Mazkur metodologik yondashuv siyosiy pragmatizmni nafaqat nazariy tushuncha sifatida, balki amaliy institutsional jarayon sifatida tahlil qilish imkonini berdi. Natijada siyosiy partiyalar faoliyatida pragmatizm ko'p omilli va tizimli hodisa ekanligi ilmiy asosda isbotlandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Rivojlangan demokratik davlatlarda siyosiy partiyalar pragmatizmining institutsional asoslarini tahlil qilish zamonaviy siyosatshunoslikning eng dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki siyosiy partiyalar demokratik tizimning asosiy subyektlari sifatida nafaqat siyosiy hokimiyat uchun kurash olib boradi, balki davlat siyosatini shakllantirish va amalga oshirishda ham bevosita ishtirok etadi. Shu jihatdan siyosiy pragmatizm partiyalar faoliyatining samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida namoyon bo'ladi. AQSH, Germaniya va Yaponiya tajribasi shuni ko'rsatadiki, pragmatizm turli siyosiy tizimlarda turlicha shakllansada, uning asosiy mazmuni – amaliy natijadorlik va moslashuvchanlik – umumiy xususiyatga ega.

Hozirgi globallashtirish jarayonlari chuqurlashib borayotgan bir davrda Markaziy Osiyoda tinchlik va xavfsizlikning ta'minlanishi mintaqa davlatlari oldida turgan dolzarb masala bo'lib, davlatlararo aloqalarni yanada chuqurlashtirishni taqozo etadi. Buning asosiy sababi shundaki, O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.A.Karimov ta'kidlaganidek, "mintaqa muammolarini mintaqa davlatlarining hamkorlik aloqalarisiz bartaraf etish mumkin emas"¹

Siyosiy partiyalarni tahlil qilishda institutsional yondashuv partiyalarning faqat mafkuraviy bayonotlari emas, balki ularning tashkiliy arxitekturasi, a'zolik modeli, moliyalashtirish mexanizmlari, nomzod ko'rsatish tartiblari, fraksiya intizomi, koalitsiya qurish qobiliyati va siyosat ishlab chiqish jarayoniga ta'sir kanallarini ham qamrab oladi.²

AQSH siyosiy tizimi ikki partiyaviy modelga asoslangan bo'lib, Demokratik va Respublikachilar partiyalari o'rtasidagi kuchli raqobat siyosiy pragmatizmning shakllanishida asosiy omil hisoblanadi. Bu tizimda partiyalar doimiy ravishda elektorat kayfiyatini o'rganib boradi va siyosiy strategiyalarini shunga moslashtiradi. AQSH saylov tizimining majoritar xarakteri partiyalarni keng ijtimoiy qatlamlarga murojaat qilishga majbur qiladi, bu esa ideologik qat'iylikdan ko'ra pragmatik yondashuvni ustun qo'yadi.

XX asr o'rtalarida aniq ijtimoiy sinflar bilan bog'langan bo'lsa, bugungi kunda elektorat "parchalanishi" va qadriyatlar diversifikatsiyasi tufayli ko'proq "keng qamrovli" (catch-all) strategiyalarni qo'llamoqda. Bu strategiyada partiya qat'iy ideologik chegaralarni yumshatib, o'rt

¹ Karimov I. A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. – T.: "O'zbekiston", 1997. – B.78.

² Richard Katz; Peter Mair. "Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party" // Party Politics. — 1995. — Vol. 1(1). — P. 5–28..

qatlam, shahar elektorati, yoshlar, xotin-qizlar, kichik biznes, “yashil kun tartibi” tarafdorlari kabi turli segmentlarga mo‘ljallangan paket takliflarni ilgari suradi.³

AQSHda siyosiy partiyalar dasturlari qat’iy ideologiyaga emas, balki saylovchilar ehtiyojlariga moslashuvchanlikka asoslanadi. Masalan, iqtisodiy inqirozlar, migratsiya yoki sog‘liqni saqlash tizimi kabi dolzarb muammolarga partiyalar tezkor javob qaytaradi. Bu jarayonda ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy tarmoqlar va siyosiy tahlil markazlari katta rol o‘ynaydi. Natijada siyosiy qarorlar doimiy ravishda jamoatchilik fikri bilan uyg‘unlashadi.

Yetakchi partiyalar tajribasida “mavjud tartib”ning muhim xususiyati shundaki, raqobat qanchalik kuchli bo‘lmasin, institutlar doirasidagi o‘yin qoidalari, konstitutsiyaviylik va tinch hokimiyat almashinuvi kabi tamoyillar umumiy kelishuv sifatida saqlanadi; aynan shu “institutsional kelishuv” partiyalarning pragmatik hamkorligiga zamin yaratadi.⁴

AQSH tajribasida pragmatizmning yana bir muhim jihati – siyosiy mablag‘lar tizimining ochiqqligi va lobbi institutlarining faoliyatidir. Bu holat siyosiy qarorlar qabul qilish jarayonini yanada murakkablashtirsa-da, bir vaqtning o‘zida real manfaatlar asosida qarorlar qabul qilinishini ta’minlaydi. Shu sababli AQSH siyosiy tizimi “moslashuvchan pragmatizm modeli” sifatida tavsiflanadi⁵.

Germaniya siyosiy tizimi ko‘ppartiyaviy modelga asoslangan bo‘lib, bu yerda pragmatizm asosan koalitsion siyosat orqali shakllanadi. Xristian-demokratik ittifoq (CDU/CSU), Sotsial-demokratik partiya (SPD), Yashillar va boshqa siyosiy kuchlar hukumatni shakllantirishda doimiy hamkorlikka majbur. Bu esa siyosiy qarorlar qabul qilish jarayonida murosaga asoslangan pragmatik yondashuvni yuzaga keltiradi.

Koalitsiya kelishuvlari ko‘pincha aniq yo‘l xaritasi, qonunchilik rejasi va byudjet ustuvorliklari bilan birga e‘lon qilinadi; bu esa saylovchi uchun “javobgarlik zanjiri”ni nisbatan tushunarli qiladi. Siyosiy fanlarda saylov tizimi partiyalar tizimiga sezilarli ta’sir ko‘rsatishi qayd etilgan: majoritar tizimlar odatda yirik ikki partiyalilikka moyil, proporsional tizimlar esa ko‘ppartiyaviylik va koalitsiyalarni rag‘batlantiradi.⁶

Germaniyada siyosiy partiyalar ideologik pozitsiyalarini qat’iy saqlab qolgan holda, amaliy siyosatda kompromissga erishadi. Bu holat siyosiy barqarorlikni ta’minlaydi va davlat boshqaruvining uzluksizligini kuchaytiradi. Ayniqsa, “Grand Coalition” (katta koalitsiya) tajribasi siyosiy pragmatizmning institutsional shakli sifatida alohida ahamiyatga ega. Germaniya tajribasida yana bir muhim jihat – kuchli huquqiy davlat (Rechtsstaat) prinsipi hisoblanadi. Bu tamoyil siyosiy partiyalar faoliyatini qat’iy qonunchilik asosida tartibga soladi. Natijada partiyalar o‘z faoliyatida shaffoflik va hisobdorlikka amal qiladi. Shu bilan birga, fuqarolik jamiyati institutlari ham siyosiy qarorlar ustidan nazoratni ta’minlaydi. Bu esa pragmatizmning institutsional asoslarini mustahkamlaydi⁷.

³ Kirchheimer, O. (1966). The transformation of the Western European party systems. In J. LaPalombara & M. Weiner (Eds.), **Political Parties and Political Development** (pp. 177–200). Princeton University Press.

⁴ Giovanni Sartori. *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*. — Cambridge: Cambridge University Press, 1976. — P. 64–89.

⁵ Anthony Downs. *An Economic Theory of Democracy*. — New York: Harper & Row, 1957. — 310 p.

⁶ Maurice Duverger. *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State*. — London: Methuen, 1954. — P. 12–30.

⁷ Giovanni Sartori. *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*. — Cambridge: Cambridge University Press, 1976. — 370 p.

Yaponiya siyosiy tizimi boshqa rivojlangan davlatlardan farqli ravishda kuchli byurokratik apparat va iqtisodiy rivojlanishga yo'naltirilgan siyosat bilan ajralib turadi. Liberal-demokratik partiya (LDP) uzoq yillar davomida hokimiyatda bo'lib, siyosiy barqarorlikni ta'minlagan. Bu holat Yaponiyada "barqaror pragmatizm modeli" shakllanganini ko'rsatadi. Yapon siyosiy tizimida siyosiy qarorlar ko'pincha texnokratlar va davlat byurokriyasi tomonidan ishlab chiqiladi. Siyosiy partiyalar esa ushbu qarorlarni siyosiy jihatdan legitimlashtiradi. Bu jarayon siyosiy ideologiyadan ko'ra iqtisodiy samaradorlikni ustuvor qo'yadi. Natijada Yaponiya siyosiy tizimi "rivojlanish yo'naltirilgan pragmatizm" modeli sifatida tavsiflanadi ⁸.

Mavjud tartibning o'ziga xos xususiyatlari haqida yakuniy umumlashma shuki, dunyodagi yetakchi partiyalar faoliyati "ideologiya-tashkilot-kommunikatsiya-institutlar" to'rtligi o'rtasidagi doimiy muvozanat izlash jarayonidir. Ideologiya partiyaga identitet beradi, ammo u o'zgaruvchan ijtimoiy ehtiyojlar bilan muvofiqlashtirilmasa, partiya marginallasadi.⁹

Yaponiyada siyosiy qarorlar uzoq muddatli strategik rejalashtirishga asoslanadi. Bu esa siyosiy barqarorlik va iqtisodiy o'sishni ta'minlaydi. Shu bilan birga, jamiyatdagi ijtimoiy konsensus siyosiy qarorlar qabul qilish jarayonida muhim rol o'ynaydi.

AQSH, Germaniya va Yaponiya tajribasini qiyosiy tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, siyosiy pragmatizmning shakllanishi uchta asosiy omilga bog'liq:

1. Siyosiy raqobat darajasi
2. Institutsional tuzilma va saylov tizimi
3. Siyosiy madaniyat va jamiyat ishtiroki

AQSHda kuchli raqobat va moslashuvchan siyosiy tizim pragmatizmni shakllantiradi. Germaniyada institutsional muros va koalitsion siyosat asosiy rol o'ynaydi. Yaponiyada esa byurokratik tizim va iqtisodiy rivojlanish pragmatizmni belgilaydi. Bu uch modelning umumiy jihati shundaki, siyosiy partiyalar har doim real natijaga yo'naltirilgan qarorlar qabul qilishga majbur. Bu esa pragmatizmni demokratik tizimning ajralmas qismiga aylantiradi¹⁰.

Zamonaviy davrda siyosiy pragmatizmning yangi shakli sifatida raqamli kommunikatsiya muhim rol o'ynamoqda. Ijtimoiy tarmoqlar, big data tahlillari va sun'iy intellekt siyosiy partiyalar faoliyatini yanada tezkor va moslashuvchan qiladi. AQSHda saylov kampaniyalarida ma'lumotlarga asoslangan siyosiy strategiyalar keng qo'llaniladi. Germaniyada esa raqamli boshqaruv tizimlari siyosiy qarorlarni optimallashtirishga xizmat qiladi. Yaponiyada esa texnologik innovatsiyalar davlat boshqaruvida keng qo'llaniladi.

Bu jarayon siyosiy pragmatizmning yangi bosqichi – "raqamli pragmatizm"ni shakllantirmoqda¹¹. Rivojlangan davlatlar tajribasi O'zbekiston siyosiy tizimi uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. So'nggi yillarda mamlakatimizda demokratik islohotlar chuqurlashib, siyosiy partiyalar rolini oshirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Shu nuqtai nazardan, AQSH, Germaniya va Yaponiya tajribasini o'rganish siyosiy partiyalar faoliyatini modernizatsiya qilishda muhim asos bo'lib xizmat qiladi. O'zbekistonda pragmatizmni rivojlantirish uchun quyidagi

⁸ Chalmers Johnson. Japan: Who Governs? The Rise of the Developmental State. – New York: W. W. Norton & Company, 1982. – 301 p.

⁹ Dalton R. J. The Participation Gap: Social Status and Political Inequality. – Oxford: Oxford University Press, 2017. – 240 p.

¹⁰ Richard S. Katz., Peter Mair. Party Organization and Change: The European Experience. – London: Sage Publications, 1994. – 256 p.

¹¹ Francis Fukuyama. Political Order and Political Decay: From the Industrial Revolution to the Globalization of Democracy. – New York: Farrar, Straus and Giroux, 2014. – 672 p.

yo‘nalishlar muhim: siyosiy raqobatni kuchaytirish, elektorat bilan doimiy muloqot, partiyaviy institutlarni mustahkamlash, raqamli texnologiyalarni joriy etish. Bu esa siyosiy tizim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi¹².

Shunday qilib, AQSH, Germaniya va Yaponiya tajribasi siyosiy pragmatizmning turli institutsional modellarda shakllanishini ko‘rsatadi. Biroq ularning barchasida asosiy tamoyil – natijadorlik va moslashuvchanlik – umumiy hisoblanadi. Siyosiy pragmatizm demokratik tizim barqarorligini ta‘minlovchi muhim institut sifatida namoyon bo‘ladi va zamonaviy siyosiy partiyalar faoliyatining ajralmas qismi hisoblanadi.

XULOSA

Mazkur tadqiqotda rivojlangan demokratik davlatlarda siyosiy partiyalar pragmatizmining institutsional asoslari AQSH, Germaniya va Yaponiya tajribasi misolida tahlil qilindi. Olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, siyosiy pragmatizm zamonaviy demokratik tizimlarda partiyalar faoliyatining samaradorligini ta‘minlovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. U ideologik qat‘iylilikdan ko‘ra amaliy natijadorlik, elektorat ehtiyojlariga moslashuvchanlik va siyosiy qarorlarning real hayotiy muammolarga yo‘naltirilganligi bilan ajralib turadi.

AQSH tajribasi siyosiy raqobat va elektorat bilan doimiy kommunikatsiya pragmatizmini shakllantirishda muhim rol o‘ynashini ko‘rsatadi. Germaniya modeli esa koalitsion siyosat va institutsional murosa madaniyati orqali pragmatik yondashuvni mustahkamlaydi. Yaponiya tajribasida esa byurokratik tizim va iqtisodiy rivojlanishga yo‘naltirilgan strategiyalar pragmatizmning asosiy omili sifatida namoyon bo‘ladi. Umuman olganda, siyosiy pragmatizmning rivojlanishi kuchli huquqiy institutlar, ochiq siyosiy raqobat, professional boshqaruv tizimi va fuqarolik jamiyati faolligi bilan bevosita bog‘liqdir. Ushbu tajriba O‘zbekiston siyosiy partiyalari faoliyatini modernizatsiya qilish, ularning samaradorligini oshirish va demokratik jarayonlarni chuqurlashtirishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Anthony Downs. *An Economic Theory of Democracy*. – New York: Harper & Row, 1957. – 310 p.
2. Chalmers Johnson. *Japan: Who Governs? The Rise of the Developmental State*. – New York: W. W. Norton & Company, 1982. – 301 p.
3. Dalton R. J. *The Participation Gap: Social Status and Political Inequality*. – Oxford: Oxford University Press, 2017. – 240 p.
4. Francis Fukuyama. *Political Order and Political Decay: From the Industrial Revolution to the Globalization of Democracy*. – New York: Farrar, Straus and Giroux, 2014. – 672 p.
5. Giovanni Sartori. *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*. — Cambridge: Cambridge University Press, 1976. — P. 64–89
6. Giovanni Sartori. *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1976. – 370 p.
7. Karimov I. A. O‘zbekiston XXI asr bo‘sag‘asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. – T.: “O‘zbekiston”, 1997. – B.78.

¹² Samuel P. Huntington. *Political Order in Changing Societies*. – New Haven: Yale University Press, 1968. – 488 p.

8. Kirchheimer, O. (1966). The transformation of the Western European party systems. In J. LaPalombara & M. Weiner (Eds.), **Political Parties and Political Development** (pp. 177–200). Princeton University Press.
9. Maurice Duverger. *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State*. — London: Methuen, 1954. — P. 12–30.
10. Richard Katz; Peter Mair. “Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party” // *Party Politics*. — 1995. — Vol. 1(1). — P. 5–28..
11. Richard S. Katz., Peter Mair. *Party Organization and Change: The European Experience*. — London: Sage Publications, 1994. — 256 p.
12. Samuel P. Huntington. *Political Order in Changing Societies*. — New Haven: Yale University Press, 1968. — 488 p.